
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 343.43

О. М. Головка, викладач,
Ю. О. Книш, студент**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ
«НЕЗАКОННЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ»**

Анотація. У статті досліджуються особливості кримінально-правового аналізу складу злочину, передбаченого ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини». Визначено кваліфікуючі ознаки складу злочину та акцентовано увагу на проблемних питаннях, що стосуються кваліфікуючих ознак досліджуваного складу злочину. Наведено пропозиції щодо удосконалення кримінального законодавства в питаннях, пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людини.

Ключові слова: викрадення; незаконне позбавлення волі; кримінальна відповідальність.

О. М. Головка, преподаватель,
Ю. О. Книш, студент**УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ АСПЕКТОВ СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ
«НЕЗАКОННОЕ ЛИШЕНИЕ СВОБОДЫ ИЛИ ПОХИЩЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА»**

Аннотация. В статье исследуются особенности уголовно-правового анализа состава преступления, предусмотренного ст. 146 УК Украины «Незаконное лишение свободы или похищение человека». Определены квалифицирующие признаки состава преступления и акцентировано внимание на проблемных вопросах, касающихся квалифицирующих признаков исследуемого состава преступления. Приведены предложения по совершенствованию уголовного законодательства в вопросах, связанных с незаконным лишением свободы или похищением человека.

Ключевые слова: похищение; незаконное лишение свободы; уголовная ответственность.

О. М. Golovko, Lecturer,
Y. O. Knysh, Student**CRIMINAL-LEGAL ANALYSIS OF SOME ASPECTS OF ELEMENT
OF A CRIME "UNLAWFUL IMPRISONMENT OR KIDNAPPING"**

Abstract. The article examines the peculiarities of the criminal-legal analysis of the crime envisaged by Article 146 of the Criminal Code of Ukraine «Illegal deprivation of liberty or the abduction of a person». The qualifying attributes are determined and attention is focused on problematic issues concerning the qualifying attributes of the investigated crime. The article provides suggestions for improving criminal legislation in matters related to illegal deprivation of liberty or abduction of person.

Keywords: kidnapping; illegal deprivation of liberty; criminal responsibility.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 3 Конституції України проголошує найвищою соціальною цінністю людину, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпеку, а утвердження й забезпечення її прав та свобод визначає як обов'язок держави. Кримінально-правову охорону вищевказаних прав та свобод забезпечують норми Кримінального кодексу України (далі – КК України), що встановлюють відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини.

Дослідження питання про викрадення як одне із багатьох наскрізних кримінально-правових понять надзвичайно важливе. У доктрині кримінального права воно може сприяти зменшенню кількості дискусій, а також неоднозначних рішень, що приймаються в правозастосувальній діяльності [1, с. 247].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти незаконного позбавлення волі або викрадення людини були предметом дослідження різноманітних вчених. Так, зокрема вищезазначену проблематику досліджували: Грובה В. П., Кузнецов В. В., Лизогуб Я. Г.,

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Мельник М. І., Савченко А. В., Сташис В. В., Стеблинська О. С., Тацій В. Я., Хавронюк М. І. та інші. Не применшуючи ролі вищезазначених науковців, залишається досить багато проблемних питань, пов'язаних з даним складом злочину.

Метою роботи є комплексне дослідження складу злочину передбаченого ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» та дослідження проблемних аспектів даного складу злочину.

Виклад основного змісту матеріалу. Конституція України у розділі II закріпила достатньо широкий та різноманітний за своїм змістом перелік природних та невідчужуваних прав людини і громадянина. До їх числа, зокрема, належать право кожної особи на повагу до її гідності (ч. 1 ст. 28) й право на свободу та особисту недоторканність (ч. 1 ст. 29). В свою чергу, норми розділу III Особливої частини КК України спрямовані на охорону цих прав.

Відповідно до ст. 146 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Варто зазначити, що вищевказана законодавча конструкція цієї статті (йдеться про ідею об'єднання двох різних злочинів у межах однієї статті) є новелою сучасної української кримінально-правової науки, адже до прийняття чинного Кримінального кодексу, КК УРСР 1960 р. позбавленню волі відводив самостійне місце, а саме його було прописано у ст. 123. Викрадення ж людини в ньому взагалі не мало нормативного вираження [2, с. 126].

Отже, дослідимо склад злочину «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» з точки зору кримінально-правової характеристики.

Так, родовим об'єктом злочинів, відповідальність за які встановлена цим розділом в цілому, є суспільні відносини, що забезпечують особисту волю, честь та гідність особи. В свою чергу, безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують особисту волю людини та її недоторканність [3, с. 79].

Аналізуючи об'єкт злочину особливу увагу слід приділити поняттю «воля». Так, на думку М. І. Мельника, волю людини необхідно розуміти як право ніким не бути примушеним робити те, що не передбачено законодавством [4, с. 348], право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей (статті 19 і 23 Конституції України), як гарантовану можливість реалізації нею таких конституційних прав і свобод як, зокрема: свобода та особиста недоторканність, право на невтручання в її особисте життя, свобода пересування і право на вільний вибір місця проживання (статті 29, 32, 33 Конституції України).

Згідно зі статтями 271-272 Цивільного кодексу України зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя; фізична особа здійснює особисті немайнові права самостійно, в інтересах малолітніх, неповнолітніх, а також повнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їхні права здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники.

Відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. кожна людина має право на свободу пересування, під якою розуміється право вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Іншим об'єктом злочину є особиста недоторканність особи. Відсутність єдиного розуміння змісту особистої недоторканності та її правового забезпечення призводить до того, що цей інститут не фіксується як цілісна система норм, а це, у свою чергу, обумовлює наявність дублювання і суперечностей у правовому регулюванні та утруднює реалізацію права кожної людини на особисту недоторканність [5, с. 97].

Незважаючи на проблеми визначення поняття «недоторканність» у загальному розумінні «недоторканність» означає «охорону від усяких посягань з боку будь-кого, закріплену в законі» або «те, що не можна псувати, знищувати, паплюжити через значимість, важливість тощо»

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

[6, с.336]. Тобто, в контексті кримінального закону, необхідно розуміти будь-який вплив, що обмежує свободу особистості.

Додатковим факультативним об'єктом злочину можуть бути життя, здоров'я особи, громадська безпека тощо [4, с. 348]. Предметом суспільних відносин справедливо називають усе те, із приводу чого або у зв'язку із чим існує саме це відношення. Тому в якості предмета суспільних відносин можуть виступати, насамперед, різного роду фізичні тіла, речі (природні об'єкти, різні товари або предмети, що не володіють ознаками товару), а також сама людина. Наприклад, в об'єкті такого злочину, як викрадення людини, остання є лише предметом охоронюваних кримінальним законом відносин [7, с. 45].

На нашу думку, найбільш важливим елементом складу злочину є його об'єктивна сторона, оскільки саме в ній визначаються діяння, що фактично й утворюють склад злочину.

Як слушно зазначає В. Я. Тацій, об'єктивна сторона злочину передбачає такі діяння:

- 1) незаконне позбавлення волі;
- 2) викрадення людини.

Вчинення одного із зазначених діянь є достатнім для встановлення об'єктивної сторони злочину. Склад цього злочину – формальний [8, с. 107].

Необхідно зауважити, що незаконне позбавлення волі полягає в протиправному перешкоджанні людині обирати за своєю волею місце знаходження. Воно може виявитися у затриманні потерпілого в тому місці, де він знаходиться не бажає, або поміщення його в таке місце, яке він не має змоги вільно залишити. Це діяння може бути здійснене шляхом застосування фізичного насильства (наприклад, потерпілого зв'язують і зачиняють у підвалі, поміщують у заздалегідь підготовлене місце тощо), а також шляхом психічного насильства (наприклад, під загрозою застосування зброї потерпілого примушують залишатися у приміщенні). Воно може бути вчинене і шляхом обману (наприклад, людину заманюють у будь-яке місце і зачиняють з метою позбавлення волі) [8, с. 107].

На думку О. С. Стеблинської, незаконним позбавлення волі є у всіх випадках, коли воно здійснюється не відповідно до Конституції і законів України, згідно з якими жодна людина не може бути позбавлена волі інакше, ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і лише у певних випадках [9, с. 44].

Найнебезпечнішою формою незаконного позбавлення волі є викрадення людини. Викрадення людини передбачає протиправне переміщення особи з одного місця до іншого, яке супроводжується фактичним обмеженням її свободи пересування. За своїм змістом протиправність переміщення людини збігається з незаконністю позбавлення її волі. Способи викрадення можуть бути різними (таємний, відкритий, насильницький, обманний тощо). Закінченим цей злочин є з моменту заволодіння людиною і фактичного початку обмеження її волі.

Досліджуючи об'єктивну сторону даного складу злочину, необхідно враховувати, що діяння як у формі незаконного позбавлення волі, так і у формі викрадення людини вважаються закінченими з моменту фактичного обмеження свободи переміщення потерпілого. При цьому необхідно враховувати, що і незаконне позбавлення волі, і викрадення людини належать до триваючих злочинів, тому зазначені діяння вважаються вчинюваними аж до часу фактичного звільнення потерпілого. Виходячи з цього дії особи, яка приєднується до утримування потерпілого, що перебуває у стані позбавлення волі, можуть бути кваліфіковані як співвиконавство або інша співучасть у вчиненні цього злочину [3, с. 80].

Наступний елемент складу злочину – суб'єкт. В даному випадку суб'єкт злочину загальний, проте з незначним уточненням. Так, суб'єктом цього злочину не можуть бути особи, які відповідно до закону мають право тримати особу в місці, де вона не бажає перебувати, або поміщати її в місце, яке вона не має змоги вільно залишити, але тільки з мотивів піклування про фізичне і психічне здоров'я підопічного чи з інших суспільно корисних мотивів (батьки, усиновителі, прийомні батьки стосовно своїх рідних, усиновлених чи прийомних дітей, опікуни і піклувальники стосовно осіб, які перебувають у них під опікою і піклуванням, педагогічні та науково-педагогічні працівники стосовно піднаглядних дітей, працівники поліції, посадові особи інших відомств, задіяних до антитерористичної операції тощо, стосовно будь-яких громадян у

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

випадках, передбачених відповідними законами України, тощо). Крім того, правовий обов'язок піклуватися про особу і право з цією метою обмежувати її волю можуть бути покладені на особу договором перевезення, морського круїзу, договором про надання послуг із забезпечення особистої безпеки особи і т. ін. Але тривала заборона дитині її батьками протягом відносно тривалого строку (кількох тижнів чи місяців) залишати квартиру, вчинювана як виховний примусовий захід, дає підстави для кваліфікації діяння за ст. 146 як незаконного позбавлення волі [4, с. 349-350].

Із суб'єктивної сторони злочин вчиняється лише з прямим умислом і може характеризуватися різними мотивами (користь, помста та ін.). Обов'язковим є усвідомлення особою незаконності діяння, що нею вчинюється [8, с. 107].

Здійснюючи кримінально-правовий аналіз даного складу злочину необхідно звернути увагу на кваліфікуючі ознаки, оскільки кваліфікуючі ознаки будь-якого складу злочину – це обставини або умови, за яких підвищується ступінь суспільної небезпечності основного діяння. Низка статей КК України через певні юридичні конструкції складів злочинів, включених до їх змісту, не мають кваліфікуючих ознак, на відміну від «Незаконного позбавлення волі або викрадення людини»

Ми підтримуємо думку Я. Лизогуба, що включення кваліфікуючих ознак до даної статті є важливою деталлю кримінальної політики, за допомогою якої держава залежно від конкретних факторів, здатних підвищувати ступінь суспільної небезпечності злочину, одержує змогу регулювати обсяг кримінальної репресії за те чи інше діяння. Кінцевою ж метою цього процесу, як відомо, є справедлива реалізація на правотворчому (у вигляді законодавчого закріплення) та правозастосовчому (у вигляді судового встановлення) етапах видів і розмірів кримінально-правового впливу [2, с. 127].

Кваліфікуючими ознаками незаконного позбавлення волі або викрадення людини є вчинення їх:

- 1) щодо малолітнього;
- 2) із корисливих мотивів;
- 3) щодо двох або більше осіб;
- 4) за попередньою змовою групою осіб;
- 5) способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
- 6) із заподіянням потерпілому фізичних страждань;
- 7) із застосуванням зброї;
- 8) протягом тривалого часу [9, с. 44].

Особливо кваліфікованими видами розглядуваного злочину є:

- 1) вчинення його організованою групою;
- 2) спричинення ним тяжких наслідків [4, с. 351].

Щодо кваліфікуючих ознак даного складу злочину критично висловився Я. Лизогуб, оскільки він досить слушно доводить хибність однієї з них, а саме здійснення злочину протягом тривалого часу.

Як уявляється, протягом тривалого часу можна позбавляти особу волі, наприклад, заперти її в погребі й тримати там протягом місяця. «Незаконне позбавлення волі» за конструкцією об'єктивної сторони становить формальний склад злочину, а за структурою – простий триваючий. Момент його закінчення, хоча й пов'язується вже з самим фактом обмеження потерпілого свободи пересування, утім триваючий характер цього складу злочину дозволяє розтягнути його об'єктивну сторону в часі, наприклад, доки потерпілого не звільнять, причому момент тривалого тримання є не чим іншим, як характеристикою цього злочину з позицій злісності вчинюваних винним дій, і повністю охоплюється складом незаконного позбавлення волі, не потребуючи додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України.

Такий підхід, на думку науковця, є логічним і юридично виправданим, бо дозволяє диференціювати так зване просте позбавлення волі та його кваліфікований вид. Викрадення ж людини, через особливості юридичної конструкції, не узгоджується з такою обставиною, як «вчинене протягом тривалого часу», оскільки остання створює абсурдне уявлення про його – викрадення – юридичну природу, адже момент закінчення цього злочину пов'язується лише з самим фактом вилучення потерпілого. Усі подальші дії, зокрема з приводу його утримання чи

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

переміщення, не входять до юридичного складу викрадення, становлячи інші самостійні злочини, котрі потребують окремої кримінально-правової оцінки.

Передбачивши для викрадення людини тривалий характер вчинюваних дій, законодавець припустився логічної помилки, яка набула рис логіко-юридичної. Бажаючи, як зазначалось, уніфікувати розглядувані злочини шляхом створення однієї статті з однаковими кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками, він породив прогалину, адже така кваліфікуюча ознака, як «здійснене протягом тривалого часу» через зазначені вище особливості юридичного складу викрадення людини не зможе бути застосована на практиці [2, с. 128].

Особливим видом незаконного позбавлення волі людини є незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст.151 КК України). Незаконне утримання у психіатричному закладі – це обмеження свободи особи, яка після проведеного лікування є психічно здоровою, але яку змушують проти її волі залишатися у психіатричному закладі. В зв'язку з цим доцільно зазначити, що ч.1 ст. 151 КК України слід викласти в такій редакції: «Поміщення в психіатричний заклад психічно здорової особи або незаконне утримання її в цьому закладі» [10, с. 11-12].

Також в науці існує думка, що незаконне позбавлення волі людини та викрадення людини є самостійними злочинами та відрізняються особливостями об'єктивної сторони. Незаконне позбавлення волі людини полягає у протизаконному обмеженні вільного вибору людиною місця проживання, тимчасового перебування або свободи пересування шляхом поміщення потерпілого у місце, де він не бажає перебувати, із застосуванням до нього протиправних дій. Викрадення людини – це відкрите або таємне заволодіння людиною, яку всупереч її волі переміщують із місця постійного чи тимчасового перебування до іншого місця, де вона тримається іншими особами протягом певного часу з метою отримання вигід майнового або немайнового характеру [10, с. 12]. Ми вважаємо, що дана пропозиція про виокремлення зі ст.146 КК України окремої статті про викрадення людини є доречною.

Висновки з дослідження. Таким чином, дослідивши особливості складу злочину, передбаченого чинним кримінальним кодексом про незаконне позбавлення волі або викрадення людини ми дійшли висновку, що наявна потреба у необхідності внести ряд змін до даної статті для більш детальної кримінально-правової кваліфікації таких діянь. Також вважаємо, що диспозицію розгляненої статті дійсно варто розмежувати в два окремі склади злочину: «позбавлення волі» та «викрадення людини», додавши до останнього кваліфікуючу ознаку «поміщення в психіатричний заклад».

Література

1. Максимович, Р. Л. Викрадення як наскрізне кримінально-правове поняття / Р. Л. Максимович // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. - 2015. - Вип. 2. - С. 247-255.
2. Лизогуб, Я. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України): деякі проблеми кваліфікованого складу [Текст] / Я. Лизогуб // Право України. – 2008. – № 10. – С. 126-129.
3. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – 7-ме вид., переробл. та допов. - К.: Юридична думка, 2010 – 1288 с.
5. Грובה, В. П. Щодо визначення змісту категорії «особиста недоторканність» / В. П. Грובה // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 97-101.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2002. – 600 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина: текст лекцій: Закон. Злочин. Відповідальність / В. О. Туляков, Н. А. Мирошніченко, Д. О. Балобанова; НУ ОЮА. — Одеса: Юридична література, 2014. — 128 с.
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.
9. Стеблінська, О. С. Кримінальне право. Особлива частина / О.С. Стеблінська. – К. : Ін-т крим.-викон. служби, 2014. – 358 с.
10. Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. наук / А. С. Політова; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - К., 2007. - 20 с.

Надійшла 2.10.2017